

SZALISZNYÓ LILLA

A színjátszás különböző terei az 1840-es években

PETŐFI SÁNDOR SZÍNÉSZI ÁLLOMÁSAI: VIDÉKI VÁNDORTÁRSULATOK
ÉS A NEMZETI SZÍNHÁZ*

PETŐFI SÁNDOR VÁNDORSZÍNÉSZI működéséről, színészi próbálkozásairól meglehetősen sokat tudunk. Fekete Sándor kismonográfiában, Rajnai Edit pedig egy mintaszerű tanulmányban foglalta össze ennek az összesen körülbelül két évnyi időszaknak a történéseit.¹ A témával foglalkozni kívánó kutató így leginkább arra vállalkozhat, hogy a narratíva kialakításakor, az események újramondásakor az eddigiektől eltérő súlyozással él, más szövegeket és forrásokat helyez középpontba, s olyan mozzanatokot emel ki, amelyek eddig nem kerültek szóba vagy kevés figyelmet kaptak. Új nézőpontként merülhet fel a vidéki társulatok társadalmi összetételének, a tagok életkorának, iskolázottságának bemutatása, az, hogy Petőfi kikkel, milyen emberek között dolgozott és élt vándorszínészi működése idején. Nem kevésbé lehet érdekes a Nemzeti Színházzal való színészi kapcsolatának vizsgálata, egyrészt annak végiggondolása, hogy milyen helyzetbe kerülhetett volna, ha barátai ösztönzésének engedve 1843 nyarán megpróbál bekerülni a társulatba, másrészt 1844. októberi fellépésének körülményei, több szempontú kontextualizálása. Ezekhez fogódzót elsősorban a Nemzeti Színház fennmaradt iratanyaga nyújt, amelyből még az is kideríthető, hogy pontosan hányan látták a költőt Gémesi nótárius szerepében.

* A tanulmány a Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-22-5-SZTE-565 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

¹ FEKETE Sándor: Petőfi, a vándorszínész. Bp., 1969. (Irodalomtörténeti Füzetek, 64.); RAJNAI Edit: „A napokban érkezett hozzánk egy pápai diák...”. Petőfi, a színész = Ki vagyok én? Nem mondom meg.... Tanulmányok Petőfiről. Szerk.: Szilágyi Márton. Bp., 2014. 17-44.

PETŐFI VIDÉKEN

Petőfi vándorszínészi pályájának, színjátszással kapcsolatos benyomásainak elbeszélésekor gyakran hivatkoznak a költő levelezésére, útirajzaira és az ezt az életszakaszát tematizáló verseire, azonban elsődleges forrásként nem ezeket használják, s tágabb kontextusban, az 1840-es évekbeli színházi élet tárgyalásakor sem igen kerülnek szóba. A vidéki színészettel kapcsolatos tudásunk pedig, különösen a XIX. század első felét illetően, sok esetben azért hézagos, mert csekély az önelbeszélések száma, s a személyes, egyéni élettörténetek megismerése helyett kénytelenek vagyunk a kizárólag tényyszerű adatokat felsoroló forrásokra (színházi zsebkönyvek, színlapok, egykorú tudósítások) támaszkodni.

Petőfi vonatkozó leveleivel és verseivel azon kevesek közé tartozik, akik dokumentálták vándorszínészi működésüket, beszéltek a szakmában rejlő lehetőségekről és korlátokról, s olyan társulatokról is megemlékeztek, amelyeknek a létezéséről írásaik nélkül nem tudnánk. A kimagasló tehetségű színészekhez vagy színészekről a reformkorban már gyakran írtak verseket (szokásban volt ez a dilettáns költők és az irodalmi elithez tartozó szépírók körében is),² magának Petőfinak az életművében szintén találunk ilyen költeményeket (*L.....né, Egressy Gáborhoz, A tintásüveg*). De a színészettel kapcsolatos írásait rendhagyóvá, egyedivé nem ez teszi, hanem az, hogy a vándorszínészetet is kipróbáló szerzők közül (például Arany János, Vajda János) ő volt az első, aki a vidéki együttesek működését, a társulatok munkájában betöltött helyét és szerepét, illetve az őt körülvevő szakmai közeget megverselte, szépirodalmi témává emelte. (Arany János csak jóval 1836-os vándorszínészi korszaka után, az 1850-ben megjelent *Bolond Istók* című vígposzban írt a témáról.)

A magyar nyelvű színjátszás az 1840-es évektől kezdve fellendülőben volt, a hivatásos és a műkedvelő együttesek révén időszakosan szinte már az ország valamennyi térségében lehetett magyar nyelvű előadásokat látni. Vezető szerep Pestnek jutott, ahol ekkor már két, mindennapos előadástartásra berendezkedett kőszínház működött: az 1812-ben megnyitott Pesti Német Színház változa-

² KERÉNYI Ferenc: „Az isteni pályabér”. Színházi szóróversek 1840-ből. = Évek és színek. Tanulmányok Fábri Anna tiszteletére hatvanadik születésnapja alkalmából. Szerk.: Steinert Ágota. Bp., 2005. 109–114. Szépíróktól származó versek: Vörösmarty Mihály: *Hubenayné*, Garay János: *Lendvaynéhoz [Aug. 5ikén 1839.]*, Vajda János: *Bartha vég órája*, Erdélyi János: *Bartha emlékezete (Megh. aug. 20. 1852.)*.

tos repertoárral, német nyelvű előadásokkal, és a nézőkért vele versengő konkurens magyar intézmény, a működését 1837. augusztus 22-én megkezdő Pesti Magyar, későbbi nevén Nemzeti Színház. A vidéki helyzetet illetően a Regélő Pesti Divatlap 1842. január 1-jén nyolc középtársulatról tudósított, Debrecen, Eger, Gyöngyös, Miskolc, Nagyvárad, Kolozsvár, Marosvásárhely és dunántúli (Székesfehérvár–Győr–Komárom) székhellyel. Ez a szám az 1847–1848-as évadra körülbelül 12–15-re emelkedett, bár mint Sepsy Károly egykorú színgazgató rámutatott, a nagyobb létszámú társulatok mellett egyidejűleg 30–35 faluzó kis- és törpetársulat is létezhetett. Ezek a számok azonban csak pillanatnyi állapotot tükröznek, sok esetben nem tudjuk, hogy fennmaradásuk hetekben, hónapokban vagy esetleg években mérhető-e.³

Petőfi több hónapos kihagyásokkal 1841 nyarának második felétől 1844 januárjáig működött vándorszínészként. Először egy Ozora környékén játszó törpetársulathoz szegődött, amellyel a feloszlásáig, 1841 októberéig maradt. Erről az együttesről csak tőle, az 1842. július 7-én kelt, pápai iskolatársának, Szeberényi Lajosnak írt leveléből és a *Levél egy színészbarátomhoz* című, 1844 szeptemberében írott verséből tudunk. A tíz fő alatti törpe- és kistársulatok nem hagytak írásos nyomokat, azt csak a hosszabb ideig fennálló és jobb körülmények között működő közép- és nagytársulatok engedhették meg maguknak, hogy zsebkönyv formájában számot adjanak működésükről, a társulat névsoráról, fellépési helyeikről és műsorukról. Petőfi a vonatkozó levélben Ozorára jutásának történetét beszéli el:

Pestre menék, de itt semmi kedvező szél nem fútt, nem is lengedezett; tovább folytatám hát utamat (a la „hü bele Balázs”) Füred felé, s innen átkelve a Balatonon, Somogyon, Veszprémen keresztül Tolnába. Ozorára (a fentebbi vármelegyébe) jövök, itt színészek degálnak, velök megbarátkozom, s – színésszé leszek. Három hónapig színészkedtem, társaságunk tönkre jutott, s én „annyi balszerencse közt, olly sok víszály után, megfogyva bár, de törve nem” elbucsúztam a színészettől Mohácson (de ha isten segít, nem örökre).⁴

Arra ugyan nem tér ki, hogy milyen szándékkal ment Pestre, majd Balatonfüredre és környékére, de mindkét település felkeresése esetében lehet színészi

³ KERÉNYI Ferenc: A régi magyar színpadon 1790–1849, Bp., 1981. 494.; KERÉNYI Ferenc: A vándorszínészet országos helyzete (1837–1848) = Magyar színháztörténet 1790–1873. Szerk. Kerényi Ferenc. Bp., 1990. 341.

⁴ Petőfi Sándor levele Szeberényi Lajosnak, Pápa, 1842. július 7. = Petőfi Sándor levelezése. Függelék (Vegyes feljegyzések, szerkesztői jegyzetek, dedikációk, másolatok, rajzok). Szerk. H. Törő Györgyi. Bp., 1964. (Petőfi Sándor összes művei, 7.). 12.

ambíciókra gyanakodni. Igaz, színpadi tapasztalat híján olyasmiben nem reménykedhetett, hogy az ország vezető színháza, a Nemzeti Színház esetlegesen színészként szerződteti, de az megfordulhatott a fejében, hogy ismét beáll háttér munkatársnak, hiszen ilyen lehetőséget már 16 évesen is kapott. 1839-ben házi statisztaként, színházi küldöncként töltött néhány hónapot az intézménynél,⁵ s bár az ilyesfajta foglalkoztatás színésszé válását Pesten nemigen segítette volna, a szakmával való kapcsolatépítését igen. Az, hogy Petőfi Balatonfüred és Ozora között közel 90 km-t megtett, arra mutat, hogy egy színészként még nem működő, színész ismerősökkel, kapcsolatokkal nem rendelkező egyénnek leginkább úgy volt esélye társulati taggá válni, ha járni kezdte a vidéket. Balatonfüredről régóta tudott volt, hogy nyaranta egy-egy társulat az időnyt vagy annak egy részét a városban tölti.⁶ Az ozorai együttes pontos vándorlási útvonalát nem közli, de miután azt megmondja, hogy a társulat Mohácson oszlott fel, az *Úti jegyzetek*ben pedig fellépési helyként még Cecét, Szilasbalhást és Sárbogárdot említi,⁷ hozzávetőlegesen rekonstruálható, merre jártak. Azt már a versből tudjuk, hogy vele együtt a társulat hat főből állt, s miután a költemény évekkel később összegzi a történeteket, „A társaságnak csak hat tagja volt” sor úgy értelmezendő, hogy három hónap alatt számuk nem is gyarapodott. Műsorukról Petőfi nem ad számot, egyetlen darabot említi, Gaál József *A peleskei nótárius* című bohózatát. Ez a színmű 1838 októbere óta nagy sikerrel ment a Nemzeti Színházban (ott mutatták be), s bár eljátszásához elvileg összesen ötvenkét színészre van szükség, valamennyi vidéki társulat megpróbálkozott színrevitelével. Petőfi, mint írja, „hősleg” működött három szerepben, s mint egy másik akkoriban kezdő színész emlékiratából kiderül, a bohózat eljátszásakor másnak is hasonló feladatokkal kellett megküzdenie. Szigeti József, aki pályáját néhány hónappal később, 1841 szeptemberében kezdte, egy nagy-társulat kötelékében első bemutatkozásaként négy epizódszerepet játszott: a bírót, a komisszáriust, a színházban látott Shakespeare-darabból Othellót és a mexikói vőlegényt.⁸ Petőfinek van még egy fontos versbeli megjegyzése, még-

⁵ Erről lásd: RAJNAI: i. m. 19–22.

⁶ ORDASI Zsuzsa: A balatonfüredi kőszínház épülete = Színházak és színészek a 19. századi Balatonfüreden. Szerk. Pintér Márta Zsuzsanna. Balatonfüred, 2012. 17–26.; HUDI József: Fekete Gábor szintársulatának működése 1841-ben = Uo. 59–65.

⁷ PETŐFI Sándor: *Úti jegyzetek* = Petőfi Sándor vegyes művei. Útirajzok, naplójegyzetek, hírlapi cikkek és egyéb prózai írások. Szerk. V. Nyilassy Vilma – Kiss József. Bp., 1956. (Petőfi Sándor összes művei, 5.). 20.

⁸ SZIGETI József: *Egy színész naplója*. Kiad. Vas Gereben. Bp., 1856. 25.

pedig az, hogy a darabok végeztével görögtűzet gyűjtöttek: „*én utáltam a nyegléskedést, / A sok »utószor«-t, a görögtűzet, / S tudj' a manó, mily csábítókat*”. Ilyesfajta látványosságot valamennyi vidéki színtársulat csinált, a görögtűz a szórakoztatás fontos és tipikus, sőt elvárt eleme volt. Szuper Károly színész 1840-ből ír le egy ilyen esetet a naplójában: „*Este előadtuk a »Speculatio pénz nélkül« című darabot imígy-amúgy, melynek végeztével a közönség csak megmaradt ülőhelyén és várt. Fekete csodálkozva kérde tőlem, hogy mire vár a közönség, s miért nem indul haza? Hát a tableau! felelém. Ekkor jutott eszébe először, hogy ő tableaut is hirdetett. »Most mit tegyünk? – kérdelem én.« »Csak öltözzenek fel amice rögtön magyar costumbe, míg én elszaladok a patikába görög tűzért!« Felöltöztünk úgy a hogy tudtunk, illetőleg a hogy lehetett, rögtönözve, a gardrobenak csúfolt rongyokba, míg Fekete a gyógytárból visszaérkezett, [...]. A gyertyákat pedig el kell oltani, hogy a görögtűz hatása nagyobb legyen!«⁹*

Magyarországon a görögtűzet mint effektust, pirotechnikai látványosságot az 1820-as években kezdték rendszeresen alkalmazni a néma ábrázolatok, táblók előadása során, majd az 1830-as évektől kezdve előszeretettel használták a hazafias történelmi tárgyú darabok előadásakor is.¹⁰ Egy XIX. század végéről származó, különféle tűzművészeti eljárások elkészítését tárgyaló könyv a következőképpen definiálja a görögtűz fogalmát: „*A görögtűz vagy fénynek egy lángtűzet eredményező hosszasan égő keveréket nevezünk, mely vegyi alkatrészeihez mérten különféle színben és fényesen világít. Elkészítési módja igen egyszerű, a vegyi keveréket egy tálba, vagy vaslapátra öntjük kúpalakban és meggyújtjuk*”. A görögtűz nyolc féle színű lehet: fehér, kékes fehér, tiszta fehér, de nem nagyon világító, sárga, zöld, fényes világoszöld, ami pompás hatású és erős fényű, ennél valamivel gyengébben világító sötétebb zöld és vörös.¹¹

Néhány hónap szünet után, 1842 novemberében Petőfi Székesfehérvárott Szabó József és Török Benjámín igazgatók nygtársulatához csatlakozott. Erről a lépéséről ismét Szeberényinek írt: „*Látd, barátom! színésszé kell lennem, kell, nincs semmi menedék; szülőim nem segíthetnek, s Pápán nincs semmi alkal-
mam, mellyel a nyomorú filléreket életem tengetésére megszerezhetném. [...]*

⁹ SZUPER Károly színészeti naplója 1830–1850. Kiad. Váli Béla. Bp., 1889. 9.

¹⁰ KOVÁCS Ákos: Játék a tűzzel. Fejezetek a magyarországi tűzijátékok és díszkilágítások XV–XX. századi történetéből. Bp., 2001. 36–38.

¹¹ Stuver és mások: Tűzművészet: Utmutató mindennemű tűzművészeti cikkek, mint világító tűzek, csillagok, fénygolyók, rakéták, víz- és lég-tűzijátékok elkészítésére, Bp., 1893. 48–50. Az idézet: 48.

*Lássuk mit ad a végzet. Mondjam-e, hogy nem csak a mindennapi kenyér keresése céloim (mert ugy kocsissá vagy béressé lennék, s bizonyosabb kenyeret eendném)*¹²

Érdekes, ahogyan a számára elérhető pénzforrások között a vándorszínészetet pozicionálja. Látszik, hogy biztos megélhetést nem remél és vár tőle, de olyan lehetőségként említi, amely kiegészítheti a nehéz helyzetbe került embereket. A vidéki színjátszásnak ez a menedéket adó funkciója az 1840-es évektől kezdve egyre nagyobb hatással volt a színtársulatok számának fokozatos gyarapodására, s bár azt lehetetlen visszakövetni, hogy nagyságrendileg hányan választották a színészetet egzisztenciális helyzetük ellehetetlenülése miatt, azokból az egykorú beszámolókból, amelyek szedett-vedett emberek gyűjtőhelyének írják le a vidéki társulatokat, arra lehet következtetni, hogy valószínűleg valamennyi együttesnek voltak ilyen tagjai. Később Petőfi *A hóhér kötele* című regényében a folyton Gvadányi Józsefet idéző megrögzött korhely Hiripi Gáspár meséli azt, hogy egy ideig „csavargó komédiások” között is működött.

Egy nagytársulat a szerepkörrendszer felső és középső szintjeit tekintve komolyabb színpadi tapasztalatot várt el az esetleges jelentkezőktől, de az alsó, az epizodisták és némaszereplők szintjén Petőfi példáját tekintve nyitott volt. Mint az a költő *Első szerepem* című verséből kiderül, egy nagytársulatnál nem sokat számított, hogy három hónapot már eltöltött egy faluzó törpetársulatnál, hiszen bemutatkozásképp csak némaszerepet bíztak rá: „*Megkapám / Az első szerepet, / S a színpadon először is / Nevetnem kellett*”. Az igazgatóknak, Szabó Józsefnek és Török Benjáminnak ez a fajta igényessége, a társulat esetleges jó hírének megőrzése arra mutat, hogy az együttes az 1842-1843-as évadban a jobbak közé tartozott. Ezt persze nemcsak áttételesen feltételezhetjük róluk, hiszen szakmai színvonalukat és szervezetségüket igazolja zsebkönyvkiadói tevékenységük, illetve az, hogy volt néhány fős pénztári és technikai személyzetük is. Tizenegy színészt (Almási István, Boldog Lajos, Borostyán Sándor, Fehér János, Fekete Soma, Görbe Ferdinánd, Keszy József, Keszthelyi Imre, Némethy György, Piros Sándor, Szuper Károly), nyolc színésznőt (De Caux Mimi, Gyöngyösi Jozefa, Keszy Józsefné Szabó Júlia, Körmöndi Anna, Munkácsy Pálné Mészáros Anna, Szabó Józsefné Zsófia, Szuper Károlyné Mórócza Antónia, Váriné Boócz Anna), két pénzszedőt, két színlaphordót, valamint egy

¹² Petőfi Sándor levele Szeberényi Lajosnak, Pápa, 1842. november 2. = Petőfi Sándor levelezése. 13.

ruhatárnokot és egy díszítőt foglalkoztattak.¹³ Legtöbbjük életéről (származás, családi háttér, iskolázottság) szinte semmit sem tudunk, csak annyi bizonyos, hogy a férfi színészek között Petőfinek, Némethy Györgynek és Keszthelyi Imrénének volt a legkevesebb színpadi tapasztalata. A Petőfinél három évvel fiatalabb, 1842-ben tizenhat éves Némethy ugyanakkor testi adottságait tekintve előnyösebb helyzetben volt, jó hangjának köszönhetően őt ugyanis prózai és zenés darabokban is tudták foglalkoztatni, míg Petőfi énekes szerepek eljátszására alighanem már itt is alkalmatlan volt. A többiek más-más szakmai előmenetellel bírtak, Keszy már az 1820-as években is színészként működött, Szabó 1837-ben, Szuper pedig 1838-ban kezdte pályáját.¹⁴ Szabót Bajza József igazgatósága idején, 1837 augusztusától egy évad erejéig a Nemzeti Színház foglalkoztatta kardalnokként. Az igazgató szakmai múltjáról, a két ember ismeretségéről Petőfi feltehetően tudott, ezért kérte Bajzát arra, hogy „*Minthogy épen jó alkalom van, (Szabó József igazgatóm van Pesten,) bátorkodom a Tekintetes urat kérni, méltóztatnék az Ath. azon számait elküldeni, mellyekben verseim vannak*”.¹⁵

A társulat korfáját tekintve Keszy és Almási lehetett a legidősebb (mindketten apaszerepeket vittek), Szabó Petőfinél hét, Szuper két évvel volt öregebb. A tagok közül később hárman is az ország vezető kőszínházához, a Nemzeti Színházhoz kerültek: De Caux Mimit 1843-ban énekes színésznőként, Boldog Lajost 1846-ban kardalnokként és epizodistaként, Némethy Györgyöt pedig 1855-ben szintén kardalnokként szerződtették.¹⁶ De a többi név is felbukkan valamelyik vidék társulat zsebkönyvében, talán csak Petőfi és Fekete Soma hagyott fel a színészetrel. Fekete 1843-ban a Merkur című folyóirat segédszerkesztője lett, majd 1844 júniusától a Magyar Tudományos Akadémia titkári hivatalában dolgozott, írnok és korrektor volt.¹⁷ Emellett fordítóként is működött, a Nemzeti Színházban több külföldi darabot is az ő fordításában játszottak.¹⁸ Noha azt összességében nem tudjuk megállapítani, hogy Petőfi öt hónapon keresztül pontosan milyen emberek között élte a mindennapjait, annyi biztos, hogy több

¹³ RAJNAL: i. m. 32-41.

¹⁴ Magyar színházművészeti lexikon. Főszerk.: Székely György. Bp., 1994. 380., 714., 778.

¹⁵ Petőfi Sándor levele Bajza Józsefnek, Kecskemét, 1843. március 14. = Petőfi Sándor levelezése. 19-20.

¹⁶ Magyar színházművészeti lexikon. 446., 551.; Dokumentumok a Nemzeti Színház belső életének első évtizedéből. Bajza József színigazgatói működése. Kiad. Szalisznyó Lilla. Bp., 2021. 418.

¹⁷ FRÁTER Jánosné: A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárosai 1831-1949. Bp., 1987. 90-91.

¹⁸ A Nemzeti Színház műsora 1837. VIII. 22-től 1941. VI. 21-ig. Összeáll. Hajdu Algernon László. Előszó Haraszti Emil. Bp., 1944. I. 40., 50., 56., 75., 78., 79., 85., 88., 90., 95., 104.

iskolázott, művelt ember is volt a környezetében. Szeberényinek hónapokkal később, 1843 márciusában derék társaságként említette őket. Fekete életútjának alakulástörténete arra mutat, hogy magasabb iskolázottságú lehetett, feltehetően a gimnázium felsőbb osztályait is elvégezte. Rajta kívül még Szuper Károlyról tudjuk, hogy előbb a kiskunhalasi, majd a debreceni református gimnáziumban tanult, és 17 évesen állt színésznek.¹⁹

KORLÁTOK ÉS LEHETŐSÉGEK A NEMZETI SZÍNHÁZNÁL

Petőfi 1843 márciusában elhagyta Szabó társulatát, és Pozsonyba utazott: *„Husvét után hogy Páparól elmentem [...] Pozsonyban töltém egy ideig az időt. Színésznek mentem föl, de Fekete Gábor nem vett föl. S így kénytelen voltam az országgyűlési tudósításokat borzasztó olcsó áron karcolgatni. [...] Később maga szólított fel Fekete, hogy álljak társaságához, mit azonnal tettem is. De mindjárt az után való nap kaptam Nagy Ignáctól levelet, mellyben jelenti, hogy ha Pestre akarok jőni, kieszközlendik, miszerint a nemzeti színháznál bevegynék, s azonkívül néhány hónapra fordítani valót is ad a Külföldi Regénytár számára. Én tehát természetesen azonnal lejövék. Három hete, hogy itt vagyok, s már egy kis regényt [...] le is fordítottam, melyért száz váltó forintot kapok. Tennap kezdtem a másikba: „Robin Hood” Jamestől. Ez németben 900 lap; s jó darabig fog elfoglalni. Addig Pesten leszek, azután pedig hova megyek? még nem tudom. Mert a pesti színpadra lépni most még, ez olly fa, mellybe nem igen merem fejszemet vágni, noha arra Vörösmarty sine fine ösztönöz. Majd elhátározom magamat.”*²⁰

Ekkor nyolc hónapnyi színpadi gyakorlattal rendelkezett (az Ozorán és környékén játszó faluzó törpetársulatnál 3, Szabó József társulatánál 5 hónapot töltött), ami más színészek pályáját tekintve nem feltétlenül bizonyult volna elegendőnek ahhoz, hogy a Nemzeti Színház szerződtesse. A vele közel egyidejűleg színésznek állt Szigeti József például két és fél évet töltött vidéken (1841 októberétől 1844 márciusáig),²¹ Szuper Károly pedig öt év után próbálkozott először Pestre kerülni. A lehetőség ugyanakkor valamennyi vándorszínész

¹⁹ Magyar színházművészeti lexikon. 778.

²⁰ Petőfi Sándor levele Szeberényi Lajosnak, Pest, 1843. július 21. = Petőfi Sándor levelezése. 22.

²¹ Erről lásd: SZALISZNYÓ Lilla: „én még mindig Szigeti Józsefje vagyok a Nemzeti Színháznak”. Egy 19. századi színész életútjának és pályájának elbeszélhetősége. = Irodalomismeret 2022, 4. sz. 59–87.

számára megvolt, hiszen az ország vezető kőszínháza intézményes színészképzés híján az utánpótlást a vidéki társulatoknál betanuló színészek közül nyerte (kezdőket nem alkalmaztak). A Nemzeti Színháznál leginkább valakinek az ajánlásával lehetett bemutatkozni. (Szigetit például egy visszaemlékező írása szerint Lendvay Mártonné Hivatal Anikó ajánlotta be),²² de mint Szuper a naplójában írja, ő (nyilván támogató híján) egyenesen az igazgatót kereste fel: „*Komáromi nejének átadtam egy ajánlkozó levelet Bartayhoz, a nemzeti színház igazgatójához azon reményben és önhietség nélküli joggal, hogy hátha bejutok oda úgy mint Szigeti*”.²³ Az idézett levél szerint Petőfi egyik ajánlója Nagy Ignác lett volna, aki fordításaival folyamatosan gyarapította a Nemzeti Színház repertoárját, 1842-ben pedig *Tisztújítás* című politikai vígjátékával elnyerte a Magyar Tudományos Akadémia drámai jutalmát.

A Nemzeti Színházat 1843. január 1-jétől Bartay Endre bérlőigazgató irányította, aki zeneszerzőként, valamint a Pestvárosi Énekiskola egyik alapítójaként és első igazgatójaként európai szintű játszóhely megteremtésére törekedett. A szerzőknek a korábbiaknál jóval kedvezőbb honoráriumot ajánlva növelte az eredeti magyar drámabemutatók számát, valamint különböző pályázatok (népszínmű, a *Szózat* és a *Himnusz* megzenésítése) kiírásával arra törekedett, hogy kiemelve a Nemzeti Színházat a „feudális színpártolás gyakorlatából”. Igazgatása alatt a színház egyre változatosabb műsorkínálattal jelentkezett, a repertoárban új színjátéktípusok jelentek meg: krónikásdráma, népszínmű, politikai vígjáték, nemzeti opera. Rendezői megbízást adott a prózai tagozat egyik sokoldalú vezető színészenek, Egressy Gábornak, Schodelné Klein Rozália visszacszerződésével fellendítette az operajátszást, s mint az intézmény társulatáról számot adó zsebkönyvekből tudjuk, lehetősége nyílt új tagok felvételére is. Az ő vezetése alatt érkezett vidékről jó néhány híressé vált színész és színésznő, például De Caux Mari, Füredi Mihály, Miskolczi Júlia, Szákfy József, Szathmáry Dánielné Farkas Lujza és Szigeti József.

Petőfi számára a Nemzeti Színháznál való elhelyezkedés több szempontból is nagy változás és komoly szakmai előrelépés lett volna. Az intézmény finansziális helyzete a szerény költségvetéssel működő vidéki szintársulatokkal ellentétben lehetővé tette, hogy nagy létszámú együttest, 1843-ban összesen százhetven főt foglalkoztassanak. A prózai és operatagozatot harminckilenc (közülük négy gyerekszínész), a kart harminc, a zenekart harminckilenc, a művészeti

²² Uo. 68.

²³ SZUPER: i. m. 34.

személyzetet nyolc (a rendezői feladatokat a vezető színészek látták el), a táncszemélyzetet hét, a technikaiat húsz, a pénztárat tizenhat, a kiegészítő személyzetet pedig tizenegy fő alkotta.²⁴ Petőfi a prózai tagozaton belül olyanoktól tanulhatott volna, akik már legalább másfél évtizede a pályán voltak, és 1843-ra országos ismertségre tettek szert. Ott volt például a klasszikus és kortárs drámák főszerepeit vivő, a gyengébb fizikai adottságait állandó önképzéssel ellensúlyozni igyekvő Egressy Gábor, a kiváló testi adottságokkal bíró, főként hősszerelmeseket megformáló Lendvay Márton, a kedélyes apaszerepeket játszó Szentpétery Zsigmond vagy az intrikus szerepekben brillírozó Fánicsy Lajos. De ami fontosabb, hogy felvétele már 1843-ban biztosíthatta volna számára a Pesten való letelepedést és egzisztenciális helyzetének normalizálását. (Amire majd csak 1844 nyarán kerül sor.) A Nemzeti Színház a vidéki társulatokkal ellentétben rendszeres, havi fizetést tudott adni a munkatársainak, a színészekkel eleinte egy, később három évre kötöttek szerződést. Ha Petőfi bekerül, akkor másokhoz hasonlóan először segédszínészként alkalmazták, s mint az intézmény tagjainak fennmaradt fizetési bizonylataiból tudjuk, havonta hozzávetőlegesen 40-50 pengőforintot (100-125 váltóforintot) keresett volna.²⁵ Noha az összeg a színházon belül kevesebb mint fele volt a vezető színészek akkori jövedelmének (Egressy Gábor például 100 pengőforintot kapott), az írói jövedelmekhez és éves szinten, más keresetekhez viszonyítva nem számított kevésnek.²⁶ Petőfi a regény fordításáért 100 váltóforintot kapott, a Magyar Tudományos Akadémia helybéli rendes tagjainak az éves fizetése pedig 500 pengőforint volt.

A költő a *Robin Hood* címen megjelent angol regény fordításával 1843 szeptemberére készült el, s noha arra vonatkozó forrásunk nincs, hogy pesti tartózkodása alatt beajánlották-e egyáltalán a Nemzeti Színházhoz, annyi bizonyos, hogy újra útra kelt. Debrecenben Komlóssy Ferenc felvette igen népes, 25 fős társulatába, ám miután kiderült, hogy csak akkor tudja foglalkoztatni, ha a szerelmes szerepek mellett operákban is énekel, Petőfi 1843. október 9-e körül inkább Demjén Mihály hatfős faluzó törpetársulatához szerződött. Az orozaiakkal ellentétben közülük két tag nevét is tudjuk: az igazgatóét, Demjén

²⁴ Nemzeti színházi zsebkönyv 1844dik évre. Kiad. Gillyén Sándor – Gönczy Soma. Pest, 1843.

²⁵ De Caux Mimi kezdő fizetése 37 váltóforint 30 krajcár, Szigeti Józsefé 50 váltóforint volt. Fizetési nyugtáikat lásd: OSzK SzT., A Nemzeti Színház irattárának maradványai 1831-1884, Fond 4/129, 1860. sz., 2244. sz., 2245. sz.

²⁶ OSzK SzT., A Nemzeti Színház irattárának maradványai 1831-1884, Fond 4/129, 599. sz.

Mihályét, akit Petőfi már korábban ismert, 1842 nyarán fellépett nála műkedvelőként Mezőberényben, illetve Kántor Mártonét, akiről az *Úti levelek*ben emlékezett meg: „Száras, magas, szóvalan, komoly ember a régi világból. Inge hasítékát a hátán és nem a mellén viselte; arcát, ha már kifestette, játékig senki sem mutatná meg, aranyért sem; s a bajuszt mai napig sem ragasztja orra alá, hanem úgy akasztja füléhez cérnával... különben igen jó ember”.²⁷ Ez az együttes 1843. november 24-én felbomlott, de Petőfi ekkor már annyira beteg volt, hogy egyébként sem tudott volna velük tartani. 1844 elején, felgyógyulását követően, Debrecenben szerepelt ugyan egyszer (ezt is az *Úti levelekből* tudjuk), de annak nincs nyoma, hogy szerződést ajánlottak volna neki.

A színjátszással legközelebb 1844 őszén került kapcsolatba, október 12-én felléphetett a Nemzeti Színházban. Az adott estén az egyik vezető színész, Egressy Gábor jutalomjátékként Szigligeti Ede *Szökött katona* című népszínművét játszották, Petőfi egy mellékszerepet, Gémesi nótárius szerepét vitte. Egy évvel korábban lezárult vándorszíneszi múltja ellenére a műkedvelők között tartották számon (az előadást beharangozó színlap és a sajtóhírek is így emlegetik), akiknek az esetleges fellépése a Nemzeti Színházban nem volt általános gyakorlat, noha akadtak rá példák. Az 1847. október 21-i igazgatósági ülés jegyzőkönyvéből például kiderül, hogy egy Riol Vilma nevű műkedvelő színésznő „esedezik, hogy egy pár próba szerepben föllépnie engedtetnék meg”. A színlapok szerint Riol egyetlen fellépési lehetőséget kapott: 1847. november 14-én Szigligeti Ede *Csikós* című népszínművében ő alakíthatta az egyik parasztnőt.²⁸

Petőfi egyszeri fellépése valószínűleg Egressyvel való kapcsolatához, barátságukhoz köthető, sőt a sajtó egyenesen a színész iránti szívességnek tekinti: „Petőfi műkedvelő, a' jutalmazandó iránti szívességéből fog föllépní”.²⁹ Kerényi Ferenc a kortársak visszaemlékezései alapján úgy véli, hogy a költő és a színész 1843 júniusában Pozsonyban ismerkedhetett meg, amikor Egressy vendégszínészként Fekete Gábor társulatánál játszott, Petőfi pedig az országgyűlési tudósításokat másolta. Közelebbi kapcsolatba 1844 nyarán, Petőfi Pestre kerülését követően kerülhetek, tudjuk, hogy a költő a Pesti Divatlap segédszerkesztőjeként szabadjeggyel látogatta a Nemzeti Színházat, s több színikritikát is írt. Egy visszaemlékező (talán Pákh Albert) szerint Egressy Macbeth alakítása annyira lenyűgözte Petőfit, hogy ennek a hatása alatt írta meg az *Egressy Gáborhoz*

²⁷ PETŐFI Sándor: *Úti levelek* Kerényi Frigyeshez = Petőfi Sándor vegyes művei. 52.

²⁸ Dokumentumok a Nemzeti Színház i. m. 201., 615.

²⁹ Nemzeti Színház = Társalkodó 13 (1844), 81. sz., 326.

című verset.³⁰ Ennek az epizódnak talán szerepe lehetett a közös fellépés ötletének kitalálásában, noha a megvalósítást minden bizonnyal Egressy eszközölte ki az igazgatónál.

A színlapon Egressy Gáboréhoz hasonlóan Petőfi nevét is nagybetűvel szedték, a sajtót viszont az említés szintjén túl nem foglalkoztatta a költő fellépése, annál inkább Egressy darabválasztása: „Csak röviden értesítjük a’ tisztelt olvasókat, miszerint f. h. 12kén a’ magyar játékszin legelső jellemábrázoló színészenek, ki egykor dicsőségét keresé azon törekvésben, hogy Shakspeareat szinpadunkon meghonosítsa, Egressy Gábor urnak t. i., jutalomjátéka volt... ’S vélné talán a’ tisztelt olvasó, hogy valamely tartalmas remekmű került ez alkalommal szinpadra, mellyben a’ derék színészt ujra ’s más oldalról csudálhatánk? Nem! E. G. ur nem akart különöz lenni ’s eltérni a’ közösen járt kerékvágásból: az egyetemes jutalomjáték: »a’ szökött katona« lön az ő választása is, melly népszinműben ő Lajost a’ szabó játszotta. – Igen sokan vannak, kik ezt E. G. urtól, a’ legelső rendű színésztől, rossz néven veszik, sőt már voltak – ’s még lesznek alkalmasint – e’ tette ellen hírlapokban nyilvános felszólalások”.³¹ A jutalomjátékok rendszere úgy működött, hogy a jutalmazott munkatárs (színész, énekes, karmester, rendező, énekkar stb.) a szerződésében meghatározott módon egy általa kiválasztott darab bérletszünetes előadásának tiszta jövedelmét vagy annak egy részét (felét, negyedét) kapta. A jutalomjátékok sorrendjét az érintettek sorshúzással döntötték el. A minél magasabb részesezés érdekében a vezető színészek általában főbb szerepköreiktől függetlenül a repertoár népszerű, komoly bevételeket hozó darabjai közül választottak, vagy az újonnan bemutatni kívántak közül olyat, amelynek előre borítékolható volt a sikere (népszinmű, vígjáték). Egressy legtöbbször nem anyagi megfontolás alapján döntött, ő szívesen használta ezeket az alkalmakat Shakespeare népszerűsítésére, és más szerzőktől is általában tragédiát, illetve történelmi színművet választott: 1843. augusztus 19. William Shakespeare: *Macbeth*, 1844. április 13. *Othelló*, 1844. augusztus 10. Obernyik Károly: *Örökség*, 1845. február 8. Shakespeare: *IV. Henrik király*, 1845. augusztus 16. Szigligeti Ede: *Vándorszínészek* (az egyetlen vígjáték), 1845. november 4. Katona József: *Bánk bán*, 1846.

³⁰ Petőfi Sándor összes költeményei (1844. január–augusztus). Szerk. Kiss József. Bp., 1983. (Petőfi Sándor összes művei, 2.). 391–392.

³¹ ? : Nemzeti Színház = Életképek 2 (1844), 16. sz. 525.

június 2. Hugó Károly: *Egy magyar király*.³² A felsorolt darabokban lehetősége volt a megszokott szerepköre szerinti fő- és címszerepek eljátszására, ám mivel népszínművekben nemigen szerepelt, s korábban nem játszott a *Szökött katonában* sem, 1844. október 12-én, a jutalomjáték estéjén egy mellékszerepet vitt, Lajos szabó szerepét.

A *Szökött katonára* 1843. november 25-én került be a Nemzeti Színház repertoárjába, vagyis a vándorszínészetrel egy évvel korábban felhagyó Petőfi vidéken még nem játszhatott benne, csak pesti színházjáróként ismerhette. A darabot az 1844. október 12-i fellépéséig harminchatszor adták, a főbb szerepeket Bartha János, Laborfalvi Róza, Lendvay Márton és László József vitte.³³ Gémesi szerepét Petőfi a szerzőtől, Szigligeti Edétől vette át. A Nemzeti Színházban egy népszínmű színpadra állítására általában egy hetet szántak,³⁴ ám tekintettel arra, hogy a *Szökött katonát* már sokat játszották, s a főbb szerepeket vivő színészek sem igen cserélődtek, az egy előadás erejéig beugró Petőfivel csak egyszer vagy kétszer próbálhattak. (Egy egész próbafolyamatot, az olvasópróbától a főpróbáig biztosan nem csinált végig.) Az intézmény belső színházi törvénykönyve a szerepek betanulására vonatkozó időt a következőképpen határozza meg: „Minden hónapban két nagy új fő szerepet köteles a színész elvállalni, kissebket, de két ívet meg nem haladókat, ezeken felül minden színre hozandó új darabban. A melly főszerepet a színész másfél évig nem játszott, annak újonnan betanulására egy hetet kívánhat. Kis szerepeket, fél ívet meg nem haladókat s nem kötött beszédűeket, szükség esetében még a játék napján is köteles elvállalni a tag.”³⁵

Ha számításba vették Petőfi vándorszínészi múltját, akkor valószínűleg elvárták tőle, hogy néhány nap alatt betanulja a szerepet. De egyébként sem biztos, hogy több ideje volt, mert a Nemzeti Színházban a műsorrendet hetente állították össze, vagyis az október 12-i előadás kitűzésére szeptember legvégén vagy október legelején került sor. A színpad nyilvánvalóan sokkal nagyobb volt, mint amilyenekhez Petőfi vándorszínészi működése során szokott, ám ez nem jelenthetett számára problémát, hiszen néhány évvel korábban statisztaként és díszletmunkásként dolgozott a Nemzeti Színházban. Gémesi nótárius,

³² OSzK SzT., Nemzeti Színház kötetes iratok. Pénzszedői napló. 370. 36v.; Pénzszedői napló. 589. 16v, 36v.; Pénzszedői napló. 590. 7r, 37r, 50r.; Pénzszedői napló. 590/A. 25r.

³³ A Nemzeti Színház műsora i. m. 59.

³⁴ A Nemzeti Színház bővített törvény-könyve 1842-től. Pest, [1842]. 12.

³⁵ Uo.

majd iparlovag az első és a harmadik felvonásban lép színre, szövege összesen 87 sor. (Többször csak egy vagy néhány szót mond.) Petőfi közös jelenetben szerepelt Kovácsné Csávássy-Fekete Máriával (Korpádiné), Lendvay Mártonnal (Gergely), Babiczky Karolinával (Julcsa), Petrik Jánossal (Jean), Balog Istvánnal (biztos) és Egressy Gáborral (Lajos). Közvetlen párbeszéde volt Kovácsnéval, Lendvayval, Petrikkel, Baloggal és Babiczkyval.

EGRESSY G.

jutalom-játéka

NEMZETI SZÍNHÁZ.

Pest, Szombaton, October 12-én, 1844.

Harminczhetedszer:
EGRESSY GÁBOR javára:

Szökött Katona

Eredeti színmű népdalokkal, táncszel 3 szakaszban. Irta Szigligeti zenéjét szerkeszté Szerdahelyi.
Az első szakaszban UDVART a a harmadik szakaszban ZRINYI KÁVEHÁZ festette. Engert.
A játékot Ellenbogen Adolf magyar ouvertúrája előzöndi meg.

Első szakasz: „KATONA-FOGDOSÁS”		SZEMÉLYEI:
Graf Monti, olasz	Barta.	Gémesi, szentesi notárius
Gamilla, neje, szilveszter Hunyadi grófné	Laborfalvi R.	Rés líró
Korpádiné, özvegy Kovácsné	Kovácsné.	Jancsi, szabó
Gergely, Kovács) fia.	Lendvay	Pista, Kovács) fia
Lajos, szabó	EGRESSY G.	Vasvillás emberek, Porostűző és más. Törölk.
János, zseve, Korpádiné rokona és gyászújságot író Babiczky Kar.		Szent-Miklósiak

Második szakasz: „SIRALOM-HÁZ”		SZEMÉLYEI:
Graf Monti	Barta.	Közelegények
Gamilla	Laborfalvi R.	Miska,
Saint Geran, francián	Szigeti.	Gergely,
Graf Tengocsi, magyar utazók	Egressy B.	Roberto, Monti úrnőnek.
Biro Paris,	Hudany János.	Róza, Montiné társalkodója
Völgyi, ezredes.	Szentpétery.	Montiné komorája
Bogdó	Czakó.	Völgyi assza
Képlárok	Sallógyi.	
Közelegények	Sopronyi.	
	Barta.	
	Novák.	

Harmadik szakasz: „ZRINYI-KÁVEHÁZ”		SZEMÉLYEI:
Völgyi, tábornok	Szentpétery.	Pista, Lajos úgrise
Csamilia	Laborfalvi R.	Városi biztos
Korpádiné	Kovácsné.	Játékosok
Gergely	Lendvay.	Jean, kávéházi szolgáló
Lajos, pesti arzáln	EGRESSY G.	Csigásy amassus
Julcsa	Babiczky Kar.	Zrinyi-hűsok, Vendégek, Csizgányok, Törölk: Pastus.
Gémesi, iparlovag	PETŐFI.	A harmadik felvonásban „Csikóstánész” Gabrieli Biri, Kralk Pista, Amos Róza, Kleimann Karolin. és Eötvös: Bocza, Kollonczy tanítványai által.

PETŐFI ír. mékedvelő, a jutalmazandó iránti szíveségből a tenjelti szerepben fog fellépni.
 A nagyérdemű közönség kegyébe mély tiszteltet ajánlja magát. **EGRESSY GÁBOR**
 Kértenek a pályoly és zártasok bérlet t. cz. uraságok, hogy bérlet helyeik iránt reggelt 10 óráig rendelkezni mélt. tessenek: szonati másoknak adának ki. — Szabad jegyek nem hozhatóak.

Kezdeté 7-édfél óraker, vége 9-ker.

Látta: Fáyay, rendező. (Nyomatott Beimel József betűivel.)

Az 1844. október 12-i előadás színlapja
(Petőfi Irodalmi Múzeum Any.73.243.)

Az előadásnak fennmaradt a pénzszedői naplója, tehát pontosan lehet tudni, hogy hányan látták Petőfit a színpadon. 1844 októberében a színház teljes nézőterén 2041 fő fért el. A földszinten 200 zártszék helyezkedett el, mögöttük 700 főnek padok és állóhelyek voltak, körben 16 páholy. Az első emeleten kizárólag páholyok kaptak helyet, 19 darab, a másodikon a 12 páholyt középen 78 zártszék, illetve 175 fő befogadására alkalmas padok és állóhelyek szaktították meg, míg a harmadik emeleti karzaton 700-an fértek el. A zárójelben lévő számok azt mutatják, hogy a bérletszünet ellenére egyes helyosztályok esetében nem lehetett valamennyi ülőhelyet megvásárolni, vagyis 2041 jegyet egyszer sem kínáltak eladásra, mert bizonyos számú zártszék és páholy az állandó és napi szabadjegyeseknek volt fenntartva. A *Szökött katona* 1844-ben népszerű volt a vezető színészek körében, Egressy Gábor mellett ezt választotta jutalmául Lendvay Márton (január 8., augusztus 17.), Szentpétery Zsigmond (január 13.), László József (január 20.), Hubenay Ferencné Magda Lujza (február 3.), az énekkar (február 10.) és Bartha János (február 26.) is.

1. táblázat

Szigligeti Ede „Szökött katona” című népszínműve előadásainak nézőszáma³⁶

helytípus	Lendvay Márton	Szentpétery Zsigmond	Hubenay Ferencné	énekkar	Bartha János	Lendvay Márton	Egressy Gábor
földszint	535 (900)	561 (900)	290 (900)	238 (900)	377 (900)	393 (700)	226 (700)
második emelet	219 (250)	187 (250)	187 (250)	142 (250)	198 (250)	89 (175)	93 (175)
karzat	648 (700)	585 (700)	553 (700)	534 (700)	608 (700)	452 (700)	507 (700)
katónai	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)	- (-)	18 (20)	17 (20)
földszinti zártszék	167 (167)	170 (170)	97 (163)	70 (163)	127 (163)	158 (161)	90 (161)
második emeleti zártszék	76 (76)	78 (78)	81 (81)	45 (76)	75 (76)	76 (76)	25 (76)

³⁶ A táblázatban szereplő adatok forrása: OSzK SzT., Nemzeti Színház kötetes iratok. Pénzszedői napló. 589. 2r, 3r, 6v, 7v, 10r, 37r, 46r.

elsőrangú páholy	24 (33)	16 (33)	3 (33)	13 (33)	5 (33)	9 (33)	12 (33)
másodrangú páholy	4 (9)	6 (9)	2 (9)	3 (9)	2 (9)	4 (9)	2 (8)
az eladott jegyek száma összesen	1757	1669	1228	1093	1413	1238	1014

Az minden vezető színész jutalomjátéka esetében jól látszik, hogy a népszínmű leginkább az alsóbb társadalmi rétegeket vonzotta, a legtöbb jegy majdnem mindig a karzatra fogyott. A páholyok ezeken az estéken sohasem teltek meg, de jobb napokon azért ezeknek az ülőhelyeknek is elkelt a fele. Összességében az látszik, hogy a *Szökött katona* jó választásnak bizonyult, például Lendvay Márton jutalomjátékának estéjén 1213 váltóforint 17 krajcár, Szentpétery Zsigmondén pedig 1137 váltóforint 20 krajcár volt a nettó bevétel. Egressy kevésbé járt jól, a jóval kisebb nézőszám szerényebb jövedelmet eredményezett (693 váltóforint 56 krajcár).³⁷ A közönség távolmaradásának többféle oka is lehetett. 1844-ben október 12-éig huszonhétszer játszották a *Szökött katonát*,³⁸ s ebből hét alkalommal jutalomjátékként. Elképzelhető, hogy mire Egressyre sor került, a közönséget a darab már kevésbé érdekelte, mint fél évvel korábban. (1845-től kezdve már csak havonta egyszer játszották.) Az Életképek szerint a nagy esőzés sem kedvezett a színházba járó kedvnek: „*hogy a' neheztelés szerepét ezuttal a' láthatlan karu Nemesis vállalá magára, 's ezen műkedvelői szerepelésében megnyitá az égnek csatornáit, mellyekből negyven óranegyedig és tovább is folyvást hullott az eső, úgy, hogy E. G. ur jutalomjátékát, olly tündöklő műben is, mint a' »szökött katona«, aránylag csöppel sem látogatta nagyobb közönség, mint millyen p. o. »Hamlet«ben is megjelent volna. Ez azonban a' Nemesis dolga, nem a' miénk*”.³⁹

Az 1014 fő Lendvay vagy Szentpétery jutalomjátékait tekintve jóval kevesebb ugyan, ám ha kontextusnak Egressy egyéb jutalomjátékait választjuk (Shakespeare-darabok stb.), az látszik, hogy azoknak a többségéhez képest sokkal többen nézték meg a *Szökött katonát*.

³⁷ Uo.

³⁸ A Nemzeti Színház műsora i. m. 59.

³⁹ ? : Nemzeti Színház = Életképek 2 (1844), 16. sz. 526.

2. táblázat
Egressy Gábor jutalomjátékainak nézőszáma 1843 és 1846 között

helytípus	Macbeth	Othello	Örökség	IV. Henrik	Vándorszí- nészek	Bánk bán
földszint (álló- helyek és ülőhe- lyek a padokon)	249 (900)	301 (700)	157 (700)	327 (700)	467 (700)	411 (700)
második emelet (állóhelyek és ülőhelyek a pa- dokon)	40 (250)	45 (250)	20 (175)	59 (175)	87 (175)	93 (175)
karzat	251 (700)	344 (700)	107 (700)	411 (700)	437 (700)	488 (700)
katonai és gyer- meki	-	27 (27)	12 (20)	21 (60)	24 (60)	- (60)
földszinti zárt- szék	63 (159)	78 (163)	82 (161)	89 (163)	163 (165)	161 (161)
második emeleti zártszék	1 (76)	28 (76)	6 (76)	28 (75)	74 (74)	74 (74)
elsőrangú pá- holy	2 (32)	7 (33)	4 (33)	12 (29)	9 (34)	26 (34)
másodrangú pá- holy	2 (9)	- (9)	- (9)	2 (9)	5 (8)	7 (7)
az eladott je- gyek száma összesen	620	851	400	991	1308	1359

Petőfi a fellépést az *Úti jegyzetek*ben október 12-e helyett október 10-ére datálta. Humoros epizódként emlékezett meg róla, kifigurázva saját magát: „Azt beszélnek, hogy megbuktam benne... de ez nem igaz, mert... én nem hiszem. [...] Az igaz, hogy e helyett: »Julcsa kisasszony a menyasszony«, ezt találtam mondani, hogy: »Julcsa kisasszony a vőlegény«, hanem ennél bolondabbakat is szokott mondani Lendvay, aki pedig meglehetősen színész”.⁴⁰ A Nemzeti Színházban szigorúan vették a szereptudást, a felkészületlenség olyan vétségnek számított, amelyet a színházi törvénykönyv szerint pénzbüntetéssel sújtottak.⁴¹

⁴⁰ PETŐFI: *Úti jegyzetek* i. m. 29.

⁴¹ A Nemzeti Színház bővített törvény-könyve 1842-től. 12, 14.

Noha Petőfi műkedvelőként nem esett a vonatkozó szabályozás alá, de az egy szónyi tévesztést valószínűleg akkor se büntették volna, ha a társulat tagja. Éppen a *Szökött katona* egyik előadása kapcsán jegyezték fel a belső törvényszéki jegyzőkönyvbe, hogy az ilyen csekély hiba nyelvbtlásnak minősül, nem büntetendő, „akárkivel is megtörténhetik”.⁴² Petőfi komikus elszólása valószínűleg derűltséget váltott ki a nézőtéren, de ez a darab jellegétől nem volt idegen. Nem valószínű, hogy a sajtóban ezen egyetlen szó miatt minősítették gyengének az alakítását, nevének említése nélkül ugyan, de célozva növekvő költői hírnevére és nagyságára: az esőt hozó „Nemesis [...] olly gyöngén álljon meg műkedvelői szerepvitelében, mint a’ mai különben igen geniális Gémesi ur”.⁴³

SUMMARY

LILLA SZALISZNYÓ

Forms and Venues of Acting in the 1840s

SÁNDOR PETŐFI AS AN ACTOR: WANDERING THEATRICAL GROUPS AND THE NATIONAL THEATRE

Sándor Petőfi had tried several occupations to earn his living prior to settling down to literary career. He worked about two years (with intervals) with travelling theatrical groups as an actor. We know quite a lot about these periods due to the research of Sándor Fekete and Edit Rajnai. A new take on the subject can only be done if we ask new questions and look for and rely on unknown or hardly ever used sources. One possible line of approach can be the examination of the „human factor” of the wandering groups, the social background, age and education of the members – as far as it can be learned. Even more interesting can be the research on Petőfi’s connection with the National Theatre as an actor. The motivation, the circumstances and the contextualisation and interpretation of the event can be done by examining not only Petőfi’s writings but also the inner documents of the theatre. Relying on the outcome, studying them, we can even tell how many people saw Petőfi on the stage on 12nd October 1844.

⁴² OSzK SzT., Nemzeti Színház kötetes iratok. Törvényszéki jegyzőkönyv. 666.

⁴³ ? : Nemzeti Színház = Életképek 2 (1844), 16. sz. 526.